

Eindrapportage

Scheiden zonder Schade

Maart 2022

Inhoud

Inleiding	4
Doelen en Ambitie	4
Leeswijzer	5
Beschouwing	6
De brede maatschappelijke beweging	7
Een nieuwe scheidingsaanpak	9
Hoe verder vanaf 2022?	12
Bijlage: Overzicht verduurzamingsstrategie en landingsplaatsen	13

Eindrapportage

Scheiden zonder Schade

Uitgave
Programma Scheiden zonder Schade
Maart 2022

Contact
Contactszs@minjenv.nl

Foto omslag
Drew Hays op Unsplash

Vormgeving
Richard Sluijs Ontwerpen, Den Haag

Druk
Xerox OBT, Den Haag

INLEIDING

Het Programma Scheiden zonder Schade (hierna: Programma) startte op 1 september 2018, in opdracht van de ministeries van JenV en VWS en in partnerschap met de VNG en de Rechtspraak. Het Programma gaf uitvoering aan de acties uit de Agenda voor Actie "Scheiden?...en de kinderen dan?"¹. De ambitie van dit Programma was het voorkomen van schade bij kinderen door de scheiding van hun ouders. Sinds 1 juli 2019 voerde het Programma het uitvoeringsplan uit.² Deze uitvoeringsfase was gericht op een maatschappelijke beweging stimuleren en op het in de praktijk beproeven van nieuw ontwikkelde elementen in de aanpak van scheidingen. Op 30 juni 2020 bracht het Programma de laatste voortgangsrapportage³ uit en inmiddels is het Programma formeel gestopt. Deze eindrapportage beschrijft de resultaten en opbrengsten van het uitvoeringsprogramma. Ook wordt ingegaan op de vervolgstappen voor doorontwikkeling, implementatie en borging van de verschillende opbrengsten van het Programma.

DOELEN EN AMBITIE

De ambitie van het Programma was om ieder kind op te laten groeien in een veilige en gezonde omgeving, ook als de ouders uit elkaar gaan of zijn. Schade bij kinderen als gevolg van de scheiding van hun ouders moet worden voorkomen. Om dit te bereiken stonden de volgende twee doelen centraal:

1. Het stimuleren van een brede maatschappelijke beweging rond scheiden.
2. De ontwikkeling van een nieuwe de-escalerende scheidingsaanpak, waardoor minder conflicten en juridische strijd ontstaat.

1. *Scheiden... en de kinderen dan? Agenda voor Actie, februari 2018* 201802_rapport_scheiden_en_dekinderen_dan.pdf (vng.nl)

2. *Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade, juni 2019*

3. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/06/30/tk-bijlage-3-voortgangsrapportage-scheiden-zonder-schade>

4. *Waarin de relevante partijen uit scheidingsland zijn vertegenwoordigd: rechtspraak, VNG, NOvA, vFAS, RvdK, JN, onderwijs, wetenschap, Villa Pinedo, Kinderombudsman, Augeo Foundation, psychologiepraktijk Hechtscheiden, NIP.*

Ad. 1

Het Platform⁴ van het Programma heeft, onder leiding van André Rouvoet, een brede maatschappelijke beweging gestimuleerd en ondersteund. Dit door het uitvoeren van projecten gericht op het kind, de ouder en de professional. Daarnaast heeft het Programma een beweging op gemeentelijk niveau geïnitieerd, omdat gemeenten een taak hebben in de ondersteuning van kind en gezin.

Ad. 2

De nieuwe scheidingsaanpak is opgebouwd langs de volgende actielijnen:

A. Vroegtijdige hulp en ondersteuning aan gezinnen mogelijk maken

Door ouders, kinderen en het sociale netwerk op tijd de juiste informatie, begeleiding en hulp te bieden kan worden voorkomen dat problemen rondom een scheiding ontstaan of uit de hand lopen, met alle (schadelijke) gevolgen voor kinderen van dien. Deze ondersteuning draagt bij aan een gezonde en veilige opgroeiomgeving voor kinderen en het versterken van de eigen kracht van ouders.

B. Juridische procedures die meer en gericht aanzetten op de-escalatie

Ook al zijn of gaan ouders uit elkaar; het is van belang dat zij blijven samenwerken en kinderen niet onnodig worden belast door de scheiding van hun ouders. Het Programma ondersteunde nieuwe werkwijzen en ontwikkelde met de Rechtspraak een nieuwe op de-escalatie gerichte procedure in de rechtbank. Het doel is dat ouderrelaties minder schade oplopen en kinderen worden beschermd tegen schade die ze door een langdurige ouderstrijd kunnen oplopen. Ook is er ingezet om het belang en de stem van het kind beter te borgen, zoals een promotiefilmpje over het kindgesprek bij de rechter.

C. Het bevorderen van blijvend ouderschap en contact van het kind met beide ouders

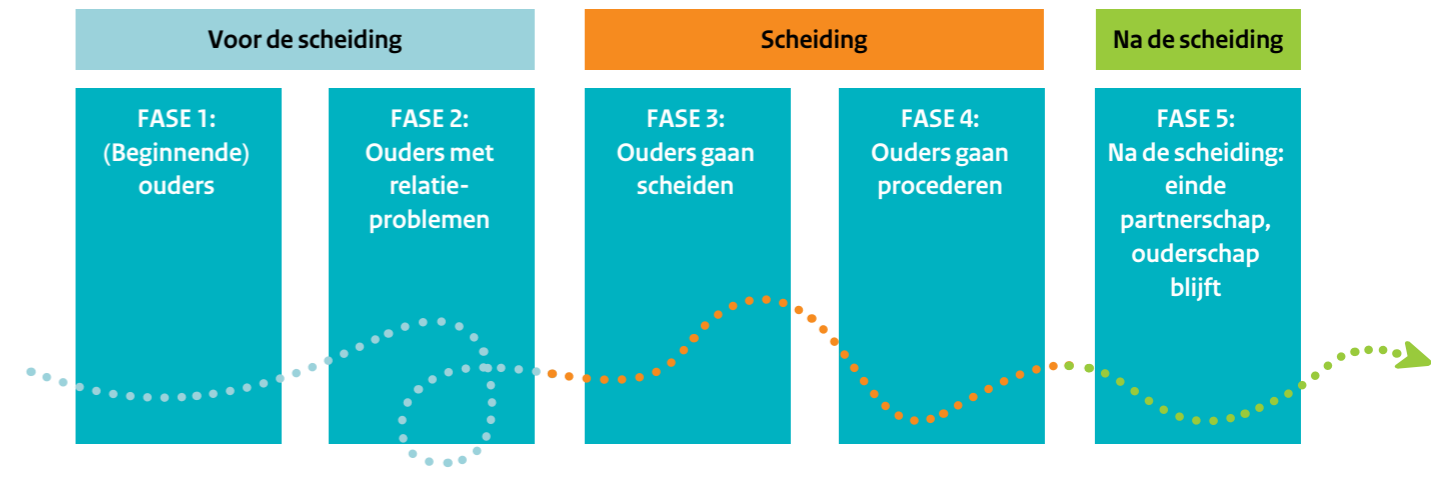
Een kind mag niet de dupe worden van voortslepende conflicten. Afspraken over de omgang moeten op constructieve wijze tot stand komen en tot duurzaam contact tussen het kind met beide ouders leiden.

D. Continue deskundigheidsbevordering bij de betrokken professionals

Een voorwaarde voor de nieuwe scheidingsaanpak is deskundigheidsbevordering bij de betrokken professionals. Daarom zijn er vanuit het Programma op verschillende niveaus deskundigheidssessies voor professionals georganiseerd op het gebied van relatie-

en scheidingsproblematiek. Dit met als doel dat professionals zich blijven ontwikkelen, verbinding maken met andere (zorg)partijen in het veld en leren om scheidingsproblemen vroegtijdig te signaleren.

Deze actielijnen vloeien voort uit de verschillende fases die zijn te onderscheiden tijdens het scheidingsproces, zoals in de Actieagenda geformuleerd. De vijf fases die in het scheidingsproces van belang zijn bestaan uit:

Iedere fase in het scheidingsproces heeft zijn eigen uitdagingen en knelpunten waar ouders en kinderen tegenaan lopen. Zo speelt de behoefte aan betere informatievoorziening en vroegtijdige hulp en ondersteuning voornamelijk in de eerste drie fases. Hierin ligt de nadruk op het omgaan met relatieproblemen en het uit elkaar gaan. Zodra ouders zich al bevinden in de fase van uit elkaar gaan, is het van belang zoveel mogelijk te de-juridiseren en de-escaleren. Tot slot is er ook na de scheiding de uitdaging om een nieuwe situatie te accepteren en een goede omgang met elkaar vorm te geven als co-ouders.

Daarnaast geldt dat de verschillende fases ook verschillende vaardigheden vergen van de betrokken professionals. Tijdens een scheiding zijn vaak veel verschillende professionals en organisaties bij een gezin betrokken. Dit vraagt om samenwerking tussen de verschillende betrokken partijen en een samenhangende visie. De belangrijkste opgave van het Programma was dan ook het stimuleren van betrokken partijen tot actie en samenwerking. Door het verspreiden van opgedane inzichten en kennis, het leggen van verbindingen en het - waar nodig - ontwikkelen van landelijke kaders. We willen immers dat professionals een gezin met relatieproblemen of ouders met kinderen die uit elkaar gaan, op tijd signaleren en op deskundige wijze kunnen ondersteunen en hierin met elkaar samenwerken.

Het Programma heeft ingezet op een verandering in de manier van scheiden in elk van de vijf fases. Niet elke actie uit deze eindrapportage is gebonden aan of terug

te leiden tot een enkele fase, maar het Programma heeft breed ingezet op een andere scheidingsaanpak; van preventie en vroegtijdige ondersteuning om escalatie te voorkomen, tot een andere manier van omgaan met langslpende conflicten en problematische co-oudersrelaties.

LEESWIJZER

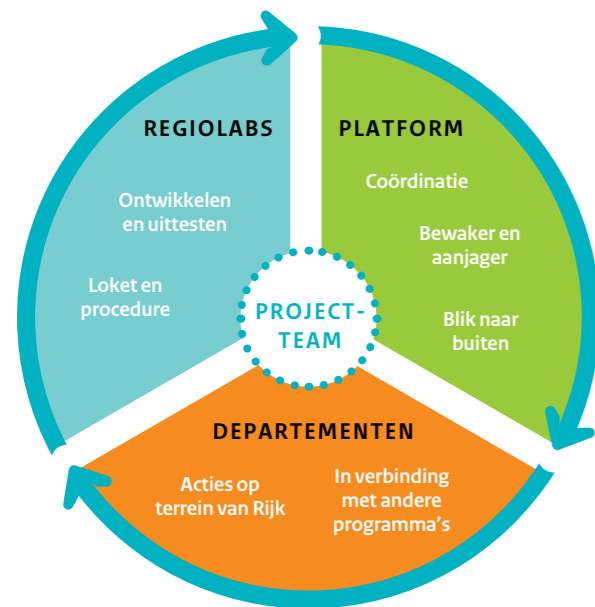
Dit is de eindrapportage van het Programma, waarin gerapporteerd wordt over de inzet om schade bij kinderen door de scheiding van hun ouders te voorkomen. Naast een brede blik op de resultaten van de afgelopen jaren en de stappen die zijn gezet om een gemeentelijke en maatschappelijke beweging op gang te brengen richting een nieuwe scheidingsaanpak, zal er ook vooruit worden gekeken naar de toekomst. Alle onderdelen liggen klaar, het is nu tijd om deze in de praktijk te brengen.

Deze eindrapportage bestaat uit twee programma-brede delen en één schematisch overzicht als bijlage. In het eerste deel wordt ingegaan op de brede maatschappelijke beweging en de initiatieven die zijn ontwikkeld en ondersteund om die beweging verder te stimuleren. Hierin wordt ook specifiek aandacht besteed aan de beweging op gemeentelijk niveau en ontwikkelingen op scheidingsterrein. Vervolgens worden de elementen van een nieuwe scheidingsaanpak uiteengezet, met de verschillende initiatieven, pilots en trajecten. Tot slot zijn in het schema in de bijlage de actielijn-specifieke uitkomsten te vinden en overzichtelijk weergegeven, inclusief de status van de resultaten.

BESCHOUWING

DE MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT

De impact van het fenomeen scheiden is en blijft groot – ook nu nog. Op de ouders zelf, de sociale omgeving, maar bovenal op het kind. Ook wordt door (complexe) scheidingen een substantieel beroep gedaan op jeugdzorg en jeugdbescherming⁵. Deze maatschappelijke en individuele schade op kinderen moet gereduceerd worden.

AANPAK PROGRAMMA: DE VERANDEROPGAVE

De grondgedachte van het Programma is dat de Rijksoverheid niet bij machte is om een dergelijk groot maatschappelijk probleem – kinderen die schade lijden door een scheiding – zelf op te lossen met interventies en wet- en regelgeving. In plaats daarvan beoogde het Programma dat gebruik gemaakt wordt van de kennis, ervaring en bagage van professionals en organisaties in het veld. Daar zit de kracht om verandering te realiseren. Dit is een leidend principe geweest voor de opzet en uitvoering van het Programma.

Het Platform heeft zich gebogen over de vraag hoe we als maatschappij het proces van scheidingen kunnen verbeteren, voor kind, ouder en professional. Daarnaast zorgde het Platform voor een klankbordfunctie en een breed draagvlak en betrokkenheid bij de stakeholders rond een nieuwe scheidingsaanpak. In de regiolabs is met vertegenwoordigers van de rechtbank, advocatuur, de Raad voor de Kinderbescherming, de Gecertificeerde Instellingen en gemeenten (inclusief lokaal team) een nieuwe scheidingsaanpak verder doordacht en ontwikkeld.

Zo ontstond in het Platform en in de regiolabs een verbinding tussen zorg en recht, tussen juridische instanties en hulpverlenende instanties. Gaandeweg is in het Programma een gedeeld perspectief ontwikkeld, een 'ideaalplaatje' van een nieuwe manier van scheiden. Dit ging gepaard met een gelijkgerichte energie vanuit de betrokkenen: de uitvoeringsinstanties en maatschappelijke organisaties deelnemend aan het Programma wilden – en willen – zich hieraan committeren. Meer dan op het bereiken van consensus op elk afzonderlijk actievoorstel was het proces gericht op het verwerven van draagvlak en commitment voor de richting, voor het realiseren van de ambitie. Wat óók ontstond, was energie in de samenleving. De afgelopen jaren is de samenleving gemobiliseerd en is een maatschappelijke beweging op gang gebracht. Men voelt zich betrokken, verantwoordelijk en staat in de actiestand. Het onderwerp (complexe) scheidingen leeft breed, vrijwel iedereen heeft er – op enige afstand of heel dichtbij – mee te maken en het raakt ons. Het is bijzonder én bemoedigend om te zien hoeveel spontane reacties er kwamen om mee te denken, hoeveel mensen hun ervaringen wilden delen en hoeveel nieuwe initiatieven er zijn ontstaan.

De hoop en verwachting zijn dan ook dat deze energie ook ná het Programma benut zal worden om een verandering teweeg te brengen, om kinderen en gezinnen in scheiding te ontlasten en schade te voorkomen.

5. Rapport 'Kwetsbare kinderen onvoldoende beschermd.' Toezicht bij de jeugdbescherming en jeugdreclassering. Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd, november 2019. (Kwetsbare+kinderen+onvoldoende+beschermd.pdf)

DE BREDE MAATSCHAPPELIJKE BEWEGING

Met de verschillende partners in het Platform, de regiolabs en andere gremia is de afgelopen jaren gewerkt aan urgentiebesef en een nieuwe visie op scheidingen. Het realiseren van een nieuwe manier van scheiden vergt een maatschappelijke verandering, inclusief een beweging op gemeentelijk niveau. Het gaat niet om het voorkomen van scheidingen. Het gaat erom op een zo goed mogelijk manier uit elkaar te gaan, met zo min mogelijk negatieve gevolgen voor zowel kind als ouders. Vanuit het Programma is deze maatschappelijke beweging breed gestimuleerd en ondersteund, door in te zetten op signalering, kennisopbouw en maatschappelijke bewustwording. De Platformleden hebben hierin als ambassadeurs een belangrijke rol vervuld, en hebben acties uitgevoerd om het beter te maken voor kind, ouder en professional. Gaandeweg is ook het besef ontstaan dat relatie- en scheidingsproblematiek een centraal thema is binnen de jeugd- en gezondheidszorg. Het is een kristallisatiepunt: de sociale problemen – armoede, schulden, jeugdzorg, huisvesting, schooluitval – komen hier samen. De cijfers in de jeugdbescherming liegen er niet om: het overgrote deel van de gezinnen in de jeugdbescherming kampt met relatie- en scheidingsproblemen.

KIND

Er is ingezet op meer bewustwording over het belang van een steunfiguur voor kinderen bij een scheiding. Een informeel steunfiguur uit de naaste omgeving kan een kind helpen om diens emoties, zorgen en belangen te uiten bij iemand die buiten het conflict staat, die het kind vertrouwt en waarbij het kind zich veilig voelt. Hierdoor kunnen kinderen hun mening (en stem) beter laten horen. Om ervoor te zorgen dat er meer kennis en informatie beschikbaar is over steun aan kinderen, is onder meer de Handreiking Steunfiguur Kind ontwikkeld. De handreiking is primair voor gemeenten en hun netwerkpartners. Vanuit het programma is deze handreiking breed onder professionals en beleidsmedewerkers verspreid. Ook is hieraan tijdens het webinar "Als gezin door het scheidingsproces" van 14 september 2021 gericht aandacht besteed.

OUDERSCHAP EN PREVENTIE

Het Programma heeft geïnvesteerd in preventieve relatie-educatieprogramma's en hulpaanbod. Vanuit het Platform is daarom de leerlijn Relatievaardigheden ontwikkeld voor het primair, voortgezet en hoger onderwijs. Deze leerlijn bevat adviezen, lesideeën en achter-

liggende theorieën om kinderen relatievaardigheden aan te leren. De leerlijn is landelijk gepresenteerd tijdens het webinar "Relatievaardigheden", het tweede webinar van de reeks op 21 april 2021. In dit webinar werd ook 'Los het op – een openhartig spel' gepresenteerd. Dit spel gaat over gevoelens, emoties en praktische problemen waar een kind mee te maken kan krijgen bij een scheiding. Het spel is in opdracht van het Programma ontwikkeld om klassikaal of in groepjes te spelen en met name geschikt voor leerlingen in groep 6, 7 en 8. Leerlingen ontdekken door dit spel te spelen welke impact een scheiding kan hebben, hoe je iemand steunt die dit meemaakt, hoe je kunt praten over dingen die je moeilijk vindt en hoe je hulp kunt vragen.

PROFESSIONAL

Vanuit het Platform is de afgelopen jaren gericht ingezet op professionalisering en kennisoverdracht onder professionals, door beschikbare kennis en voorlichtingsmateriaal te verspreiden en aanvullende kennis te ontwikkelen.

Een van deze producten is de herziening van de richtlijn 'Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming'. Deze herziene richtlijn is een versterking van de hulpverleningsbasis voor jeugdprofessionals, voor hulp zowel aan jeugdigen als hun ouders. Doel is dat deze richtlijn leidt tot een bruikbaar kader om vroegtijdig te kunnen signaleren en (be)handelen, tot meer multidisciplinaire samenwerking en tot grote zorgvuldigheid bij professionals bij het nemen van ingrijpende beslissingen.

Daarnaast is door het Platform ingezet op het verstevigen van de structurele aandacht voor het thema relatie-, scheidings- en complexe omgangsproblematiek in de (basis)opleidingen. Daartoe hebben er diverse consultatierondes plaatsgevonden bij verschillende beroepsverenigingen, vakgroepen en professionals⁶. Een meerderheid van de gesproken partijen heeft aangegeven dat er bij initiële opleidingen en opleidingsinstututen een noodzaak is om in bij- en nascholing zowel meer kennis over relatie- en scheidingsproblematiek over te dragen, als vaardigheden aan te leren. Dit geldt in het bijzonder voor de complexe scheidingen en omgangsproblematiek. Deze inzichten zijn meegenomen in de pilot specialist contactverlies en in de deskundigheidssessies die in de regiolabs en daarbuiten zijn georganiseerd.

6. Dit betreft de volgende beroepsgroepen/vakgroepen: huisarts, kinderarts, (familie)rechtadvocaat, mediators, GZ-psycholoog, kinder- en jeugdpsycholoog, orthopedagoog-Generalist, GGD-jeugdarts, schoolpsycholoog en hbo-professionals zoals maatschappelijk werker, jeugdzorgwerker, jeugd- en gezinswerker, POH-GGZ, POH-Jeugd, intern begeleider primair onderwijs en pedagogisch professionals kinderopvang.

GEMEENTELIJKE BEWEGING

Ouders die uit elkaar gaan kunnen verschillende problemen hebben: praktische problemen op het gebied van woonruimte, financiële of juridische problemen, opvoedingsvragen of meer psychische problemen, op het gebied van rouw en verliesverwerking of persoonlijkheidsproblematiek. Veel van deze problemen waren er al eerder, maar komen duidelijker naar voren op het moment dat er een scheiding speelt. Gemeenten staan voor veel van deze problemen aan de lat. Ook zijn zij verantwoordelijk voor de hulp aan kinderen en jongeren. De opeenstapeling van problematiek kan ervoor zorgen dat een scheiding uiterst complex verloopt. Voor ouders is het daarom van belang dat zij – voor, tijdens en na een scheiding – de weg en toegang tot hulp en ondersteuning bij de gemeente weten te vinden.

Door ouders met relatie- of scheidingsproblemen tijdig te bereiken en vanuit de gemeente (online) informatie en indien nodig ondersteuning te bieden, kan de problematiek worden beperkt en schade bij ouders en kinderen zoveel mogelijk worden voorkomen. Daartoe heeft het Programma zich gericht op het actief delen van de meest recente inzichten, handvatten en uitkomsten van de diverse onderzoeken (zie hieronder). Door middel van regionale bijeenkomsten voor gemeenten en landelijke webinars, waar kennisuitwisseling en het delen van lokale en regionale successen centraal stond.

Uitkomsten onderzoeksrapporten

- Uit een rapport van Significant Public (2020) blijkt onder andere dat een complexe scheiding de samenleving (Rijk en gemeente) wel 50.000 euro kan kosten.⁷
- Uit onderzoek van KPMG (2020) blijkt dat goede triage niet valt of staat met één instrument maar met scholing, samenwerking en coaching rondom het gebruik van het instrument.⁸
- Onderzoek door Jb Lorenz (2020) laat onder meer zien dat het merendeel van de jeugdregio's omgangsvoorzieningen organiseert.⁹
- Uit een onderzoek van Significant Public (2021) komt naar voren dat ruim 80% van de ondervraagde gemeenten werkt aan een aanpak voor relatie- en/of scheidingsproblematiek. Deze resultaten zijn gebruikt om de vervolgaanpak van het Programma richting gemeenten vorm te geven en zijn waar mogelijk verspreid onder gemeenten en andere relevante partners.¹⁰

Handreikingen voor gemeenten

Eind 2020 heeft het Programma de handreiking 'Hoe kunnen gemeenten scheidende ouders en hun kinderen helpen?' ontwikkeld. Deze handreiking geeft adviezen over het ontwikkelen van beleid op het thema relatie- en scheidingsproblematiek, het vroegtijdig signaleren op (beginnende) relatie- en scheidingsproblematiek en het organiseren van een goed hulpaanbod.

In januari 2022 is een vervolg op deze eerste handreiking uitgewerkt en uitgebracht. Deze handreiking is hier te vinden. Hierin worden concrete voorbeelden op het gebied van relatie- en scheidingsaanpak aangereikt om te laten zien wat in de praktijk werkt. Het is een digitaal en interactief product, specifiek afgestemd op de vragen van gemeenten.

Scheidingstour: drie digitale afleveringen

Hoe gaan verschillende gemeenten om met scheidingen? Hoe krijg je het netwerk in je gemeente bij elkaar? En wat zijn succesfactoren om op tijd complexe scheidingen te signaleren? Overal in het land zijn gemeenten bezig met deze uitdagingen. De Scheidingstour behandelde de manier waarop gemeenten kunnen werken aan het terugdringen van complexe scheidingen, door het delen van ervaringen van beleidsmedewerkers van gemeenten. Op het YouTube-kanaal van Scheiden zonder Schade zijn de afleveringen terug te kijken.

7. Kostenanalyse van complexe scheidingen. Significant Public, september 2020

8. Onderzoek triage (complexe) scheidingsproblematiek: de huidige praktijk onder de loep. KPMG, juli 2020

9. Verkennend onderzoek naar omgangsvoorzieningen en omgangshuizen. Jb Lorenz, september 2020

10. Waar staan gemeenten op het thema op het thema van relatie- en scheidingsproblematiek. Significant Public, maart 2021

EEN NIEUWE SCHEIDINGSAANPAK

Doel

Vanuit de vier eerdergenoemde actielijnen heeft het Programma elementen voor een nieuwe scheidingsaanpak ontwikkeld, om schade bij kinderen als gevolg van scheidingen te voorkomen. Met deze elementen kunnen juridische strijd en conflicten rondom scheidingen voorkomen worden en kunnen omgangsproblemen – in het bijzonder contactverlies tussen ouder en kind – sneller en adequater verholpen worden.

Dit wordt gerealiseerd door ouders, kinderen en het sociale netwerk/gezin op tijd de juiste informatie, begeleiding en hulp te bieden, door stapeling van hulp te voorkomen en door meer eenvoud en overzicht in het scheidingsproces te brengen.

DE BOUWSTENEN

Hieronder wordt per actielijn uiteengezet wat de doelen van de actielijn waren, welke inspanningen er zijn gedaan in de vorm van experimenten en pilots¹¹, en welke werkzame elementen dit heeft opgeleverd voor een nieuwe scheidingsaanpak:

Actielijn A: Vroegtijdige hulp en ondersteuning aan gezinnen mogelijk maken

- Een **DigiPlein** waar ouders, kinderen en professionals laagdrempelig terecht kunnen voor neutrale informatie en ondersteuning rondom scheidingen en een **Digitaal Maatje** om die gezinnen snel te begeleiden.
- De **gezinsvertegenwoordiger**, als coördinator van het scheidingsproces. Deze verbindt professionals uit zorg en recht binnen het scheidingsproces.

Actielijn B: Juridische procedures die meer en gericht aanzetten op de-escalatie

- Een nieuwe **Procedure Gezamenlijke Toegang Ouders (PGTO)** bij de rechtbank, die snel, oplossingsgericht en de-escalierend werkt.

Actielijn C: Het bevorderen van blijvend ouderschap en contact van het kind met beide ouders

- Een **specialist contactverlies** die ingezet kan worden door het gezin zelf of door instanties en professionals die met het gezin werken, wanneer contactverlies tussen ouder en kind dreigt of speelt.

11. zoals in of met betrokkenheid van de Regiolabs is uitgevoerd

Actielijn D: Continue deskundigheidsbevordering bij de betrokken professionals

- De herziening van de Richtlijn Scheiden en verschillende **deskundigheidssessies** voor professionals op het gebied van relatie- en scheidingsproblematiek, zodat zij zich blijven ontwikkelen, verbinding maken met andere (zorg)partijen in het veld en met elkaar leren om scheidingsproblemen vroegtijdig te signaleren.

DIGIPLEIN EN DIGIMAATJE

Doel

Ouders hebben betrouwbare, neutrale en laagdrempelige informatie en ondersteuning nodig rondom ouderschap. Nu starten ouders met relatie- of scheidingsproblemen vaak op het internet hun zoektocht naar informatie. Daar worden ze geconfronteerd met een grote hoeveelheid aan versnipperd aanbod over hoe een scheiding te regelen en wat erbij komt kijken. Doel van het DigiPlein en DigiMaatje is ouders tijdig de juiste informatie te verschaffen dat zij wegwijs worden in het scheidingsproces, zich bewust zijn van het welzijn van hun kinderen en de weg naar extra hulp en ondersteuning weten te vinden.

Vervolg

Het programma heeft met twee prototypes – het DigiPlein en het DigiMaatje – geëxperimenteerd met een nieuwe scheidingsroute. Het DigiPlein biedt eigentijdse, integrale toegang tot informatie. Het DigiMaatje biedt passende hulp, verwijzing bij vragen en begeleiding of advisering aan ouders en professionals over relatie- en scheidingsproblematiek. Eind 2021 zijn de prototypes opgeleverd, vergezeld van een advies over hoe deze producten verder te ontwikkelen om ze daadwerkelijk in gebruik te kunnen nemen. In 2022 wordt het prototype DigiPlein doorontwikkeld tot een livegaande centrale versie. Dit wordt een website met landelijk toepasbare, gekwalificeerde informatie. Om de website van kwalitatieve, neutrale informatie te voorzien, wordt een consortium van veldpartijen opgericht. Ook worden hier landingspagina's voor gemeenten gemaakt, om de koppeling met het lokale hulpveld te kunnen maken. De mogelijkheden voor aanvullende onderdelen van het DigiPlein worden verder getest, zoals een routekaart, triage en het DigiMaatje. Ook wordt onderzocht of verschillende gemeenten en zorgorganisaties zogenaamde decentrale versies van het DigiPlein kunnen ontwikkelen. Deze decentrale scheidingspleinen worden, voor zover mogelijk, (technisch) gekoppeld aan het centraal DigiPlein. Dit is echter afhankelijk van de uitkomsten van het vervolgonderzoek.

DE GEZINSVERTEGENWOORDIGER

Doel

Met de introductie van de gezinsvertegenwoordiger streeft het Programma ernaar om een gezin in scheiding eerder in het scheidingsproces de juiste begeleiding en hulp te bieden, om escalatie en juridische strijd te voorkomen. Een gezinsvertegenwoordiger kan ouders, die besloten hebben uit elkaar te gaan of al gescheiden zijn, begeleiden. Bijvoorbeeld wanneer zij het lastig vinden om samen tot goede afspraken te komen en die ook uit te voeren, in het bijzonder als het gaat over de kinderen. De gezinsvertegenwoordiger is een belangrijke schakel (geen nieuwe functionaris) en ‘spin in het web’ in het scheidingsproces, die goed kan samenwerken met andere professionals zoals advocaten (juridische afhechting) of andere specialisten (bijvoorbeeld in het zorgdomein).

Pilot gezinsvertegenwoordiger

Eind 2020 is de pilot Gezinsvertegenwoordiger op zeven locaties gestart binnen de arrondissementen Oost-Brabant en Den Haag. Deze pilot is onderzocht door VanMontfoort. In januari 2022 is het eindrapport¹² opgeleverd. Het onderzoek laat de volgende positieve resultaten zien:

- **Inzicht:** de uitleg over rouw en verlies heeft meerdere ouders inzicht gegeven in de verschillende fasen van een scheiding. Ook heeft een aantal ouders meer inzicht gekregen in het verloop van een scheiding;
- **Verbeterde communicatie:** de gezinsvertegenwoordigers faciliteerden dat ouders (weer) met elkaar in gesprek gingen of dat ouders zonder strijd met elkaar konden praten;
- **Het belang van de kinderen staat voorop:** de meeste ouders zijn zich (meer) bewust geworden van en houden meer rekening met het belang van de kinderen tijdens de scheiding, doordat de gezinsvertegenwoordigers dat belang tijdens de gesprekken continu centraal stelden;
- **Rust:** de inzet van een gezinsvertegenwoordiger heeft bij de meeste ouders gezorgd voor rust. De gezinsvertegenwoordigers gaven hen het gevoel er niet alleen voor te staan en ouders voelden zich daardoor gesteund en ondersteund;
- **Continuïteit:** de lange(re) betrokkenheid van een gezinsvertegenwoordiger gaf ouders het vertrouwen dat de gezinsvertegenwoordiger gedurende de scheiding beschikbaar was om op terug te vallen.

Deze gerapporteerde bijdragen van de gezinsvertegenwoordiger aan het scheidingsproces zijn positief en de eerste bevindingen lijken kansrijk. Het betreffen echter eerste bevindingen van een selecte steekproef, daarmee

bieden de uitkomsten aanleiding voor vervolgonderzoek. De kansrijke elementen van de pilots worden verder integraal onderzocht in de regio Den Haag. Verderop in de eindrapportage gaan wij hier nader op in.

NIEUWE PROCEDURE BIJ DE RECHTER

Doel

Om (verdere) strijd tussen ouders zoveel mogelijk te voorkomen is door de rechtspraak met betrokkenheid van het Programma ingezet op een nieuwe gerechtelijke procedure. Daarin worden ouders gestimuleerd om te blijven samenwerken, ook al zijn of gaan ze uit elkaar. Met een nieuwe procedure kunnen ouders met kinderen jonger dan 18 jaar zich met een gezamenlijk verzoek, door het invullen van het deelnameformulier, tot de rechter wenden. Dit betreft onderwerpen waar zij zelf niet uitkomen, zoals bijvoorbeeld de zorg voor de kinderen, alimentatie of verdeling van het huis. De procedure is zo ingericht dat ouders letterlijk náást elkaar komen te staan, in plaats van tegenover elkaar. Daarnaast heeft de procedure kortere termijnen waardoor er eerder duidelijkheid komt over de onderwerpen waarover de ouders het niet eens kunnen worden. Ook is er aandacht voor de positie van kinderen tijdens de procedure, bijvoorbeeld door toe te staan dat het kind een steunfiguur meeneemt.

Pilot Procedure Gemeenschappelijke Toegang Ouders (PGTO)

In april 2021 zijn de Rechtbanken Oost-Brabant en Den Haag gestart met de pilot procedure gemeenschappelijke toegang ouders. Er zijn inmiddels een aantal gezinnen die de procedure hebben doorlopen en die ervaringen waren erg positief. De instroom blijft echter achter, doordat het moeilijk is om ouders bereid te vinden om mee te werken. Na afloop van het Programma gaat de pilot nog verder door tot tenminste april 2023. De pilot wordt onderzocht door de Universiteit Utrecht en de Vrije Universiteit. Het onderzoek zal tot een jaar na het einde van de pilot doorlopen, om er conclusies aan te kunnen verbinden.

SPECIALIST CONTACTVERLIJES

Doel

Contact tussen ouder en kind moet blijven, ook na een scheiding. In de volksmond wordt gesproken van ouderverstoting als er sprake is van contactverlies tussen ouder en kind. Doel is het voorkomen van contactverlies (preventie) en anderzijds het herstellen van (dreigend) contactverlies te herstellen (hulp bij naleving).

12. Evaluatie pilot gezinsvertegenwoordiger ‘Scheiden zonder Schade’. VanMontfoort/WODC, maart 2022

In 2021 is het rapport van het Expertteam ouderverstoting/ complexe omgangsproblematiek (hierna: Expertteam) uitgebracht en aangeboden aan de Tweede Kamer. Hieruit blijkt dat complexe omgangsproblematiek, contactverlies en ouderverstoting specialistische kennis en expertise vergen. Er is een breed gevoel van urgentie voor deze problematiek en de nadelige gevolgen ervan voor ouders en kinderen. Vanuit het Programma is hierop extra ingezet.

Pilot Specialist Contactverlies

Het Programma heeft in 2021 een extra pilot toegevoegd: de pilot Specialist Contactverlies. Deze pilot is uitgevoerd binnen het regiolab Den Haag. In deze pilot is met behulp van vier specialisten¹³ op het gebied van complexe omgangsproblematiek en contactverlies onderzocht hoe scheidingen met een risico op contactverlies het beste begeleid kunnen worden. Het doel is om contactverlies te voorkomen of te herstellen. Met de pilot is inzichtelijk gemaakt over welke expertise een specialist contactverlies moet beschikken en welke structuur oplossingen nodig zijn voor de uitvoering van deze rol.

In maart 2021 is de pilot Specialist Contactverlies van start gegaan, met een korte doorlooptijd van negen maanden. In januari 2022 is de eindrapportage opgeleverd. Aan de hand van concrete casussen is de inzet en de positie van een ‘specialist contactverlies’ nader ontwikkeld en bepaald. Het team werd ingezet door instanties en professionals uit de regio’s die met een gezin werken waar contactverlies in een scheidings-situatie dreigt of speelt. Ook was het team beschikbaar voor professionals ter consultatie en om een interventie uit te voeren.

Uit de eindrapportage blijkt dat de uitkomsten als een positief begin kunnen worden gezien en dat deze nieuwe kijk op de complexe problematiek van scheidingen met contactverlies, mogelijk nieuwe aanknopingspunten biedt voor de begeleiding van deze gezinnen. De pilot geeft daarmee aanleiding voor vervolgonderzoek.

Vervolg

Het is van belang om de uitkomsten van deze pilot en de uitkomsten van de pilot Gezinsvertegenwoordiger in samenhang te bezien. Op die manier kunnen de resultaten aan elkaar gekoppeld worden en kan vervolgens onderzocht worden hoe ze gezamenlijk kunnen bijdragen

13. bestaande uit GZ-psycholoog BIG, Orthopedagoog-generalist SKJ/NVO, MfN-registremediator familierecht, Relatie- en gezinstherapeut NVRG SKJ

aan de-escalatie en dejuridisering in gezinnen. In 2022 wordt in de regio Den Haag gewerkt aan de doorontwikkeling van het Regiolab in leernetwerk ‘kind en complexe ouderrelaties’ en aan de borging van werkzame elementen van de pilots. Hierin komen de verschillende werkzame elementen van de pilots binnen SzS bij elkaar in de lokale context.

DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING

Het is van belang dat professionals op het gebied van relatie- en scheidingsproblematiek zich blijven ontwikkelen en verbinding maken met andere (zorg)partijen in het veld, om gezamenlijk te leren en relatie- en scheidingsproblemen vroegtijdig te signaleren. De regiolabs hebben daarom onder leiding van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) deskundigheidssessies georganiseerd voor professionals in hun arrondissementen. Het Programma ondersteunde deze sessies, bracht partijen met elkaar in contact en zette zich in voor de (landelijke) verspreiding van succesvolle voorbeelden en leerervaringen, waarbij sprake is van samenwerking tussen verschillende professionals vanuit een gezamenlijke visie. In totaal hebben 11 sessies plaatsgevonden en hebben meer dan 200 professionals deelgenomen. Diverse onderwerpen werden behandeld, zoals de herziene richtlijn Scheiden van het NJI, juridische basiskennis in scheidings-situaties, triage in scheidings-situaties, vermeende misverstanden tussen professionals werkzaam in zorg en recht, samenwerken met ouders in scheiding, scheiden als transitieproces en systemisch werken. Zowel vanuit het (preventieve) hulpverleningsveld, lokale teams en GI’s, als vanuit de advocatuur, Veilig Thuis en mediation waren deelnemers betrokken. Ook was er gericht aandacht voor het thema culturele diversiteit, om zo kennis over diversiteit en cultuursensitief werken onder professionals verder te bevorderen.

Vervolg

Beide regiolabs hebben aangegeven deze vorm van deskundigheidsbevordering ook na de formele afronding van het Programma te willen voortzetten, bijvoorbeeld vanuit bestaande regionale kennisnetwerken. In 2022 is een landelijk, online kanaal genaamd ‘Scheiden zonder Schade’ voor het thema scheiding en ouderschap opgezet op 1sociaaldomein.nl. Dit is een besloten online omgeving voor en door professionals in het land die te maken hebben met scheidingsproblematiek binnen zowel het sociaal – als het juridisch domein. De groep is onderdeel van het kanaal Vakmanschap Jeugdprofessionals op 1sociaaldomein.nl. Hier kunnen vragen worden gesteld, ervaringen worden gedeeld en ook kan deskundigheidsaanbod onder de aandacht worden gebracht.

HOE VERDER VANAF 2022?

TOT HIER EN NU VERDER

De afgelopen vier jaar is enorme inzet gepleegd om het thema scheidingen maatschappelijk te agenderen en de gereedschapskist van de aanpak scheidingen beter te vullen. We zien dat hierin mooie resultaten zijn geboekt. Het Programma heeft kansrijke producten opgeleverd en zichtbaar gemaakt waar in het veld energie zit om deze thematiek het hoofd te bieden. Zowel maatschappelijk als professioneel is een kentering zichtbaar en er is geen weg meer terug. Er is een breed urgentiebesef dat kinderen, hun ouders en hun netwerk hulp en ondersteuning nodig hebben en verdienen om goed door het scheidingsproces heen te komen. Het Programma heeft als katalysator gefunctioneerd. Tegelijkertijd zijn de problemen rond (complexe) scheidingen nog niet uit de wereld. Het is een centraal thema dat blijvend om aandacht en inzet vraagt. De opgave ontstijgt daarmee de inzet en looptijd van het Programma.

HOE NU VERDER NA AFRONDING PROGRAMMA

De opgave om de schade bij kinderen als gevolg van de scheiding van hun ouders zoveel mogelijk te voorkomen vergt continue aandacht. Het is nodig dat we de verschillende kansrijke elementen verder tot ontwikkeling brengen. Het gaat er hierbij om samen de verantwoordelijkheid te nemen voor de gezamenlijke ambitie, die ook na het Programma centraal blijft staan. Waar tijdens het Programma verschillende domeinen in samenhang tot werkzame elementen zijn gekomen, is het noodzakelijk dat ook na het Programma deze samenwerking zich doorzet.

We zijn ons ervan bewust dat de samenwerkende partijen voor een uitdaging staan om deze nieuwe scheidingsaanpak verder door te ontwikkelen. De aanpak van scheidingen kan namelijk niet worden losgezien van andere mogelijke problemen binnen het gezin. Oplossingen voor de aanpak van complexe scheidingen liggen dan ook veelal in diverse domeinen zoals in de jeugdbeschermingsketen, het brede jeugdveld (Hervormingsagenda Jeugd) en het sociaal domein. We weten echter al wel dat er in 2022 in ieder geval een doorontwikkeling van het DigiPlein zal plaatsvinden. Tevens zullen de werkzame elementen voor een nieuwe scheidingsaanpak, zoals is gebleken uit de pilot Specialist contactverlies en de pilot Gezinsvertegenwoordiger, worden getoetst in de regio Den Haag.

Bijlage: Overzicht verduurzamingsstrategie en landingsplaatsen

Functie (f) of product (p)	Verduurzamingsstrategie, landingsplaats en vervolg
DE BREDE MAATSCHAPPELIJKE BEWEGING	
Project Steunfiguur Kind Resultaat: Handreiking steunfiguur Kind (p)	Afgerond in 2021; Gepubliceerd en verspreid
Project Ouderschap en Preventie Resultaat: - Leerlijn Relatievaardigheden (p); - Spel Los het op (p)	Afgerond in 2021; Gepubliceerd en verspreid
Project Professionalisering Resultaat: - Herziene richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming (p); - Handreiking stress-sensitief schrijven (p) - Online community via NJI	Afgerond in 2020 en 2021; Gepubliceerd en verspreid
Ontwikkeling handreikingen Resultaat: - Handreiking 'Hoe kunnen gemeenten scheidende ouders en hun kinderen helpen?' (p) - Handreiking 2.0 (p)	Afgerond in 2020 en 2021; Verdere verspreiding vanuit o.a. de VNG
Scheidingsloket Resultaat: Gestimuleerd om een plek voor ouders en kinderen m.b.t. scheidingsvragen en -hulp in te richten	Startpakket (Digitaal) Scheidingsloket/Praatplaat en materialenbak vanuit Regiolabs
Scheidingstour Resultaat: Gemeenten inspireren tijdens landelijke webinars	Uitgevoerd en afgerond in 2021
Quickscan Triage	Tijdelijke vervolg: Quickscan wordt verder onderzocht in pilot Klein Nederland en in regio Oost Brabant, hierdoor kan de methodiek wetenschappelijk gevalideerd worden.
DE NIEUWE SCHEIDINGSAANPAK	
Actielijn A: Vroegtijdige hulp en ondersteuning aan gezinnen mogelijk maken	
(p) Digitaal Plein en Digitaal Maatje Resultaat: Prototype, een functioneel en een technisch ontwerp van het Digitaal Plein en Digitaal Maatje + Advies (technisch en qua inhoud) hoe nu verder	Structureel onderbrengen; In 2022 wordt het prototype doorontwikkeld en tot een livegaande versie gebracht. De mogelijkheden voor aanvullende onderdelen worden verder getest, zoals decentrale versies van het Digitaal Plein. Verantwoordelijkheid en eigenaarschap vooralsnog bij Ministerie van JenV.
(f) Pilot Gezinsvertegenwoordiger Resultaat: Eindrapportage met kansrijke werkzame elementen (p)	Tijdelijk vervolg; Kansrijke elementen worden integraal onderzocht in pilot Klein Nederland
Actielijn B: Juridische procedures die meer en gericht aanzetten op de-escalatie	
(f) Pilot Gezamenlijke Toegang Ouders Resultaat: Eindrapportage met kansrijke werkzame elementen (p)	Voortzetting pilot faciliteren, deze loopt nog door tot tenminste april 2023. Werkzame elementen verspreiden en procedure landelijk implementeren
Actielijn C: Het bevorderen van blijvend ouderschap en contact van het kind met beide ouders	
(f) Pilot Specialist Contactverlies Resultaat: Adviesrapport over kennis en rol, positie en inzet van de specialist (p)	Tijdelijk vervolg; Kansrijke elementen worden integraal onderzocht in pilot Klein Nederland. Onderzoeken hoe kennis ingebracht kan worden in Toekomstscenario Kind- en Gezinsbescherming.

Uitgave

Het programma Scheiden zonder Schade wordt uitgevoerd door:

Ministerie van Justitie en Veiligheid
Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
in partnerschap met de Vereniging van Nederlandse gemeenten

Maart 2022